

Не так давно, О. Різникову вдалося представити громадськості нового словника – *стислого гніздового, кореневого*, якого почав укладати ще в концтаборі 1973 року. Мету він ставив собі надзвичайну – **зібрати навколо кожного кореня усі спільнокореневі слова нашої мови, створені народом за тисячоліття!**

Цей словник автор назвав «Словогроно української мови». Так – *словогроном* – автор називає усю сукупність, родину слів, які походять від одного кореня.

Родзинкою стислого кореневого словника є оригінальна схема подачі тих споріднених слів. Вся маса спільнокорених слів розділена на **шість стовпчиків**:

перший – це усі можливі дієслова (нпр., БОЖЕСТВИТИ, ОБОЖНЮВАТИ)

другий – іменники чоловічого роду (БОГ, БОЖОК...)

третій – імена середнього роду (БОГУВАННЯ, о-БОЖНЕННЯ)

четвертий – імена жіночого (БОГИНЯ, БОЖБА, БОЖЕСТВЕННОСТЬ)

У **п'ятому** вписані: а) незмінні – прислівники, по-БОЖНО, дієприслівники о-БОЖНЮЮЧИ та перші компоненти складних слів, як ото БОГО -люб, -любство, -обраний) і т.д. та б) множинні форми, які не мають родів (*ножиці, двері, зелень, злидні*, тощо).

І, нарешті, в **шостому** – прикметники, (БОЖИЙ, БОЖЕСТВЕННИЙ, о-БОЖНЕНИЙ), яких роди – *чоловічий, середній, жіночий* - збережені у нашій мові **краще**, ніж навіть у латині (у латині уже було чимало прикметників, які *в усіх трьох родах мали одне закінчення: dives= багатий, багата, багате, ingens = величезний, -a, -e, pauper = бідний, -a, -e, felix = щасливий, -a, -e*). Хіба таке можливе у нашій мові? До речі, автор таке **збіднення латини** кваліфікує так: «*мовна деградація*», **характерна для усіх мов світу**. Зокрема, у романських мовах (себто, французькій, іспанській, італійській тощо) ця *деградація* привела до того, що тисячу років тому **середнього роду не стало**, як і у нинішніх двох балтських. Це дозволило автору Словника твердити, що наша мова старша за балтські.

Ще оригінальнішою родзинкою я вважаю постанову-намір автора підписувати усі префікси, які вживаються з даним *відкорінком* (так автор називає частину слова, основу, **без префікса – корінь, суфікса і закінчення**), підписувати під цим *відкорінком*. Це дозволило величезною мірою скоротити обсяг гнізда-словогрона.

І не менш оригінальним стало те, що автор вивів на визначальне, на чільне місце саме отой *відкорінок*. Тож автор обраховує не **слова**, як це роблять десятки досьогоднішніх словників, а **відкорінки**. Бо для аналізу лексики важливішою є кількість саме суфіксальних, чи точніше **коренево-суфіксальних утворень**, а не власне слів. Кількість **відкорінків**, на думку автора, яскраво показує, демонструє валентність кореня, його словотворчі спромоги. Ось, наприклад, стовпчик жіночого роду кореня-поняття САМ у «Словогронах...» О.Різникова.

САМІЦЯ

САМИЧКА

САМІГНИЦЯ

САМІГНІСТЬ

САМКА

не-САМОВИГІСТЬ

САМОСТЬ

САМОТА

САМОТИНА

САМОТИННІСТЬ

САМОТИНОНЬКА

САМОТІНЬ

САМОТНИЦЯ

САМОТНІСТЬ

САМОТНЯ

САМОТУХА

А ось стовпчик із іншого словника:

Сам-о-аналіз

Сам-о-паш

Сам-о-руч

Сам-о-аналізуватися

Сам-о-писка

Сам-о-хідний

Сам-о-гонка

Сам-о-задоволення....

Себто, десятки, сотні разів (у цьому прикладі до 700 разів!) повторюється корінь, а до нього дописуються інші слова. Таким чином просто розмивається сутність словотворення, відкорінки десь губляться серед того списку! О.Р. теж випишує оті складні слова, але вони займають маргінальне становище у його словнику, оскільки, повторю, головним вважає суфіксальні утворення – **відкорінки** – і це послідовно проведено по всіх Словогронах.

Виявилось, що з допомогою такої оригінальної схеми можна всі (**увага: – всі!**) спільнокореневі слова розташувати на одній сторінці, якщо цих слів менше сотні, або на двох, рідко трьох, якщо їх більше сотні.

Чому я наголосив, що **всі** слова? Тому що Олекса Різників знайшов ще одну – **найоригінальнішу!** – **родзинку**: він додає до своїх словогрон

а) *людські прізвища,*

б) *назви населених пунктів України і*

в) *гідроніми!*

і мріє ще додати назви озер, лісів, гір! (але це відклав на майбутнє)

За прізвищами не довелося далеко ходити – місто Одеса має мільйон жителів, тож телефонний довідник «Жовті сторінки» люб'язно надав автору понад триста тисяч прізвищ! Варто лише глянути на словогроно ДУБ чи БОГ, чи БЛИЙ, щоб переконатися – це справді велике диво, оті прізвища!! З першого погляду це видається неймовірним! Але так воно є.

У словогроні ДУБ ми бачимо до **80 форм прізвищ!** Деякі з них так поширені, що дивом дивуєшся. Ось **50 Дубровських, 47 Дубовиних, 27 Дубовиків, 16 Дубинських**, зате лише по одному - **Дубинчин, Дубравський, Дубяга, Дубовис, Дубко і тд.**

А у вже знаному нам словогроні БГ МАТИ/ БГ/ БОГУВАТИ / БОГ знаходимо 579 носіїв прізвищ, які мають аж 102 несхожих форми: **Богданов – 161 носій, Божко – 45, Богуслав – 29, Боженок – 14**, зате лише по одному – **Богомазюк - 1, Богомаров – 1,**

Богомилів - 1, Богомільчук – 1...

Словогроно БЛИЙ назбирало **1390 прізвищ**, які мають аж **180 форм!** **Білоусів 136, Білоусових – 116, Бслових - 115, Біляєвих - 96 ...** А хіба не цікаві отакі форми – **Білоіг - 4, Білоногов - 2, Білоножкин - 1, Білоножко - 7, Білоношко - 1!** Та ще до **90 населених пунктів!**

А подивіться на оце диво: Шевченків – 610! Швеців – 247...Усього – 28 форм/ 1331 носій.

Та невже народ наш так любив шевство? А як з ковалованням? Будь ласка:, **Коваленко – 441! Коваль – 297! Ковальов – 290! Усього – 36 форм і 1522 носії.** Та додати ще 8 форм з **Кузнеців**, і 430 носіїв цих форм! Тож справді вийде багатенько - 44 форми і 1952 носії!

Цікаві цифри – чи не так? Але ж памятаймо, се лишень Одеса. Як там у Києві, у Львові, у Донецьку?

Населені пункти автор вибирає з книги «Адміністративно-територіальний поділ України», 1946 року видання, та з інших джерел. Вказує кількість назв

Весела 4

Весела Балка 2

Веселе

В. Володимирівка
В. Гірка
В. Гора 3
В. Дача
В. Діброва
В. Долина 7

або й місцезнаходження (себто, обласний центр) даного топоніма:

Рожеве, Льв
Рожевий, Од
Рожевський, Хрк
Рожевщина, Рв

Річки усі перераховані у книзі «Словник гідронімів України» (К., «Наукова думка», 1979).

Наприклад: **Розсохи** (одне вживання на всю Україну), **Розсохувата** – 24 (так-так, аж 24 гідроніми з такою назвою!), **Розсохувате**, **Розсохуватий** - 11, **Розсохуватка** – 2, **Розсошин**...тощо

А що ж у наших *шевців* та *ковалів* з річками? Будь ласка – у словогроні ШИТИ, ШВЕЦЬ знаходимо річки:

Шваччина, **Швецова**, **Шевська**, **Шевцева** **Криниця**, **Шевців**, **Шевченко**, **Шевченкове**, **Шевчиха**, **Шивна**, **Шилівка**, **Шилів Сірий**, **Шилівська Грунь**, **Шилів Сухий** - 13 форм!

КОВАЛЮВАТИ? Будь ласка –

Ковадлова, **Ковалева** – 10 річок (з такою назвою!), **Коваленка**, **Коваленків**, **Ковалиха**, **Ковалишин**, **Ковалів** – 3, **Ковалівка** - 3, **Ковалівська**, **Ковалівський**, **Коваль** - 2, **Ковачельді** (?), **Ковачева** **Зворина**, **Коваченків**, **Ковачів**, **Ковачівський**, **Ковачка**, **Ковач-потік**. Аж 18 форм, 34 річок по всій Україні.

Розташування їх стовпчиком дає змогу одним поглядом побачити **всю родину** слів у нашій мові, **оцінити валентність** даного кореня.

Це дозволяє виготовити для школи таблиці, на яких учні могли б вивчати однокореневі слова, досліджувати суфікси і способи їх поєднання з коренями, згадувати чи відгадувати значення кожного **відкорінка** з префіксом чи без.

Та головне, що схема чи таблиця словогрон відкриває великі можливості для вчених, бо полегшує їм вивчення суфіксального багатства, словотворення, історії мови...

Тут перед очима постають **усі слова з усіх тисячоліть** існування нашої мови, усі суфікси, яких понапризбирував кожен корінь за ці віки.

Унікальна наочність дозволяє порівнювати авторську схему словогрон Олексі Різникова з таблицею хімічних елементів Менделєєва. Я певен, що праця учених над словогронами відкриє нові повороти і нові можливості у дослідженні мови.

Бо дуже велика різниця відчувається, якщо порівнювати відповідні кореневі родини, ретельно зібрані і розміщені у словогронах Олексі Різникова, із виписаними просто за алфавітом чи у словотвірних словниках з їхніми ланцюжками.

Я вже бачу такі, приміром, можливості: порівняти усі словогрона, які означають **ум, розум, мудрість, віду, тямую, пам'ять, знання**...- що там спільного, що нового? Або словогрона, які стосуються **голосу, галасу, говоріння**, а отже, підійти ближче до витоків мови.

А що, як виявиться, що найважливіші для людини реалії мають більшу кількість відкорінків, а отже й слів у словогронах? Ось я виписав деякі найбільші:

СТАВИТИ, СТОЯТИ	320
САДИТИ, САД	300
ЛЕГЛИТИ, ЛЯГАТИ	229
(а додати КЛАСТИ-	110, то...)
ПАЛАВХАТИ, ПАЛИТИ	227
ТЯГАТИ, ТЯГАЧ	204
БИТИ, БИЙ, БИТТЯ	188
ЖИТИ, ЖИВИЙ	170
ЗРІГТИ, ЗІРКИЙ	162
ВАГА, ВАЖИТИ	160
ВІДАТИ, ВІСТЬ	157
БЛИТИ, БЛИЙ	157
ИМАТИ, СМЕЦЬ, МАТИ	156
КРАСИВИЙ, КРАСИТИ	150
СВИТАТИ, СВИТЛО	148
РОДИТИ, РІД, РІДНІ	143
РІДЖУВАТИ, РІДКИЙ	142
ВОДИТИ, ВЕСТИ, ВОЖДЬ	140
ПИТИ, ПИТВО, П'ЯНЬ	139
РІЗАТИ, РІЗАК, РІЗНИК	139
РАБЛЯТИ, РОБИТИ	136
МОКНУТИ, МОЧИТИ	136
ПЕКАРИТИ, ПІК, ПЕЧЕНИЙ	136
ДУРАЧИТИ, ДУРЕНЬ	134
МАГАТИ, МОГУТНІЙ	132
ПУСТЕНІТИ, ПУСТИЙ	128
ПИСАРИТИ, ПИСАР	126
ДРІБОТАТИ, ДРІБНИЙ	124
КРУТИТИ, КРУЧЕНИЙ	120
ЇДАТИ, ЇЖА, ЇСТИ	118
РЕКАТИ, РЕКТИ, РІЧ	117
КРУЖЛЯТИ, КРУГЛИТИ, КРУГ	113
БІГ, БОГ, БОГУВАТИ	111
ДУХ, ДИХАТИ, ДУШНИЙ	111
КЛАСТИ, КЛАДУ	110

(Але треба мати на увазі, що тут обраховано лише **відкорінки, без префіксів!** Якщо ж із префіксами рахувати, то окремі словогрона нараховуватимуть слів у п'ять-шість разів більше – по 500, 600, 700!)

Найбільше відкорінків має словогрону – **ЛЕЖАТИ** – 229 відкорінків, додати ще ітератив **КЛАСТИ** - 110 відкорінків, то вийде **339 відкорінків!!**

СТОЯТИ зі своїм ітеративом **СТАВИТИ** має **320 відкорінків!!**

На третьому місці опиняється корінь **САДИТИ** з ітеративом **САДИТИ** - **300 відкорінків!**

Але ж далі треба **ХОДИТИ, ІТИ!** Ану ж бо плянемо: **ІТИ** - 26, + ітератив **ВЕСТИ/ВОДИТИ** – 140 відкорінків. А ще ж ми могли **ЇХАТИ** - 64 з ітеративом **ВОЗИТИ** – 82 (66), а ще ж **БІГТИ**...

Так що є над чим помислити, є що співставляти. І таблиця словогрон Олексі Різникова дає для цих роздумів, пошуків благодатний матеріал («на блюдечку», як кажуть), уже готовий, який не треба місяцями вишукувати по словниках. Автор сидів над цим словником десятки років, чому я є свідком.

Отже, **словогрону Олексі Різникова** – унікальне, справді нове слово у нашому мовознавстві. Правда, дуже жаль, що у виданій 2008 року першій частині мало словогрон, десь біля 120. Отже, слід чекати другу частину, продовження. На сьогодні у комп'ютері автора є вже 700 словогрон!! До речі, він щедро ділиться ними з усіма, хто зацікавиться. Слід лише не забувати, що кожного дня О.Р. додає нові словогрона, і виправляє, поповнює і уодноманітнює старі, уже набрані.

Єдиним недоліком Словника можна було б вважати те, що автор не дає пояснень, значень **усіх** наведених слів (бо деяких усе-таки принагідно дає). Але

– завдяки цьому недоліку ми маємо **компактність, стислість**. А щодо значень, то і **орфографічні словники, і інверсійні** існують теж без тих пояснень.

Втім, здається, що комп'ютерна технологія, графіка могли би це завдання вирішити, але це справа майбутнього і кваліфікованого фахівця.

Отже, наш автор відкриває нові, ще недосліджені горизонти! І дає надію, що людина подолає ті горизонти!

До речі, ще 1988 року, коли двічі репресований Олекса Різників тільки-тільки починав виходити із чорних списків КДБ і друкуватися в газетах та журналах – чудове видання для шкіл, журнал «**Українська мова і література в школі**» в № 11 на стор. 41-47 опублікував статтю О. Різникова «**Опрацювання спільнокореневої сімі на мовному гуртку (з досвіду)**» про ці його словогрона, де побачили світ **чотири словогрона**, правда, у тому вигляді, який вони на той час мали.

А цього 2009 року у зведеному числі (№1-2) ваківського журналу «**НАУКА І ОСВІТА**», що видається в Одесі Південним науковим центром Академії педагогічних наук України, надрукована стаття О. Різникова «**Таблиця україномовних елементів**» під рубрикою **Лексична скарбниця**. Як ілюстрація подано словогроно БОГ, БОГУВАТИ з прізвищами, топонімами і гідронімами. Як було б добре, аби журнал продовжив подачу найцікавіших словогрон Олекси Різникова.

*Володимир Барсухівський,
член НСЖУ, Одеса.*

Подано до редакції 09.03.10
